

AZ EURÓPAI UNIÓ „ALKOTMÁNYOZÓ” KORMÁNYKÖZI KONFERENCIÁI

Lux Ágnes

(Phd hallgató, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Politikatudományi Intézet)

ÖSSZEFOGLALÓ

Az ezredfordulót követő kormányközi konferenciák megpróbálták a huszonhét tagállamúvá váló unió hatékony működését lehetővé tevő, ugyanakkor a demokrácia alapvetéseit és mechanizmusait megtartó, sőt megerősítő intézményi reformokat kidolgozni. Az integráció történetében a szerződések módosítása során újszerű, demokratikus konventet követően az alkotmányozó kormányközi konferencia tárgyalási módszerét tekintve igyekezett meghaladni az addig bevett, elsősorban a hagyományos nemzetközi tárgyalásokra jellemző, informális és/vagy nem nyilvános kompromisszumkeresésre támaszkodó egyeztetési metódusokat. Az eltérő módszerű és mandátumú tárgyalások során nehezen megtalált politikai konszenzust követően az állampolgárok végül átmenetileg megállították a ratifikációs eljárást (Franciaország, és Hollandia népszavazáson utasította el az alkotmányos szerződést 2005-ben, és az ír népszavazáson 2008-ban utasította el a reformszerződést). Feltehető a kérdés, hogy valóban nem csak egy jól sikerült *bon mot* az a címke, mely szerint az EU az igenek demokráciája, és valójában az emberektől távol mindig elitprojektként működik?

Kulcsszavak ■ kormányközi konferencia ■ ratifikáció ■ poszt-nizzai folyamat ■ konvent ■ alkotmányos szerződés

Az alábbi tanulmány az Európai Unió utóbbi évtizede során intézményi és döntéshozatali reformjainak centrumában álló európai alkotmányt előkészítő tárgyalásokat, az ezredfordulón kibontakozó ún. poszt-nizzai folyamatot, az e periódus során született jogi és politikai relevanciájú instrumentumokat és magát az alkotmányt konkrétan előkészítő konvent és kormányközi konferenciák tárgyalásait mutatja be. A tanulmány célja, hogy a nemzetállamok érdekeinek megfelelő racionális döntésekre törekvő mozgást az európai belpolitika vizsgálatával a kormányközi elmélet keretébe lehessen elhelyezni, amelynek érdekében feldolgozza az alkotmányozó és a reformszerződést előkészítő kormányközi konferenciák eseményeit.

Az európai elitklub nem is mindig zökkenőmentes, ám kifejezetten az új szerződés megalkotását célul tűző tárgyalásainak várva várt eredményét némiképp felülírta az élet és az állampolgárok, amikor az ír szavazók a 2008 júniusában tartott népszavazáson elutasították azt a „megszelídített” reform-

szerződést, amelyet – az alkotmányos szerződés szintén referendumos kudarcát követően – az alapítószerződések helyébe kívántak léptetni. A tárgyalások folytatódnak, és a vonakodó nemzetállamok (például Csehország, Írország) puhítása a kézirat lezárásakor (2008. december 1.) is tart, ezért a szerző nem vállalkozik – éppen e kormányközi konferenciák tárgyalásainak és az arra adott állampolgári reakciók meglepő fordulatainak ismeretében sem a talán népszerű, ám kevés sikerrel kecsegtető, a dolgozat tárgyát nem szolgáló – jóslatokra a tárgyalások, és így az Európai Unió sorsát illetően.

A kutatás során felhasznált források elsődlegesen az Európai Tanács hivatalos dokumentumai, továbbá maguk a szerződések és a hozzájuk csatolt nyilatkozatok, az egyes elnökségek hivatalos dokumentumai, a téma átfogó elemzése (Beach: 2005; Hagemann: 2008; Dobson–Follesdal: 2004; NORMAN: 2005), másodlagosan pedig a vezető nemzetközi napi- és hetilapokban megjelent, az állam- és kormányfők által kiadott kommentárok és vélemények.

NIZZA UTÁN – A KORMÁNYKÖZI KONFERENCIA ELŐKÉSZÍTÉSE AZ „ÁTLÁTHATÓSÁG, HATÉKONYSÁG, DEMOKRÁCIA” JELSZAVA ALATT

Az Európai Unió keleti bővítését lehetővé tevő nizzai szerződést előkészítő tárgyalások napirendjében jelent meg először deklaráltan az „átláthatóság, hatékonyság, demokrácia!” hármas jelszava, amely a mai napig alapvető elvárás-ként határozza meg az uniós reformok irányát. A nizzai szerződéshez kapcsolt *Nyilatkozat az Unió jövőjéről* című deklaráció fogalmazta meg azt a már addigra jól kiforrott igényt, hogy szükség van egy egyre szélesebb és mélyebb vitára az unió jövőjéről, amelyet alapvetően egy következő kormányközi konferenciának kell napirendjére tűznie. Ebbe a vitába be kell vonni a széles értelemben vett közvéleményt és növekvő mértékben a nemzeti parlamenteket is, s meg kell tárgyalni a következő témákat:

1. Az Európai Unió és a tagállamok hatáskörének világos elhatárolása és azok megfelelő ellenőrzése, különös tekintettel a szubszidiaritás elvének érvényesülésére.

2. A Nizzában elfogadott Alapvető Jogok Chartája státusának rendezése, figyelemmel az Európai Tanács bolognai csúcsán megfogalmazott következtetésekre.

3. A szerződések egyszerűsítése oly módon, hogy tisztábban és jobban érthetők legyenek, értelmük megváltozása nélkül.

4. A nemzeti parlamentek szerepének meghatározása az európai felépítményben.¹

Meghatározták, hogy a 2001 során elnöklő Svédország és Belgium feladata lesz a kormányközi konferencia tárgyalásainak előmozdítása, az Európai Bi-

zottság, az Európai Parlament és más érdekelt felek – a nemzeti parlamentek, a politikai, gazdasági és akadémiai szereplők, a civil társadalom részvételével. Továbbá újból rögzítették, hogy a kormányközi konferencia tovább erősíti és ellenőrzi az uniós intézmények demokratikus legitimitását és átláthatóságát. A politikai szándék eltökéltségéhez képest a nyilatkozatban sem ennek a széles részvételű tárgyalásnak a részleteit, sem az átláthatóságot ellenőrző mechanizmusnak a pontos módját nem határozták meg.

Az Európai Bizottság 2001 júliusában kiadta az *Európai kormányzásról szóló Fehér Könyvet*², amely arra a kettős problémára igyekezett választ adni, amellyel az európai társadalmak szembesülnek: egyrészt a társadalmakban meglévő konfliktusokkal és feszültségekkel, másrészt az intézményeikbe vetett bizalom hiányával. Ezekre a problémákra közösségi szinten adandó válaszkíséret ez a „jó kormányzásról” szóló jelentés, amelyet a bizottság a nemzeti szereplők és a civil társadalom elé kívánt bocsátani megvitatásra a nizzai szerződést követően, de még a következő kormányközi konferencia megkezdése előtt.

2001 decemberében a belgiumi Laekenben tartott Európai Tanács-ülésem, az állam- és kormányfők egy újabb nyilatkozatot adtak ki, amely középpontjában – az egy évvel korábbi Nizzai Nyilatkozathoz hasonlóan – az Európa jövőjéről szóló párbeszéd állott. A korábbi azonos témájú deklarációval ellentétben itt már megjelölték a vita kívánatos módját is, amely az Alapvető Jogok Chartája esetében már eredményesnek bizonyult: a konvent-módszert.

A 2002-ben összeült „páneurópai zenekar” több mint 200 fővel európai és nemzeti szintekről azt a mandátumot kapta az összehívásáról döntő állam- és kormányfőktől, hogy készítse el a következő, az új alapszerződést kidolgozó kormányközi konferencia tárgyalási alapját – egy szerződéstervezet formájában. A hivatalos delegációkon kívüli nagyszámú szakértőnek és az egyes vélemények szerint tirannikus habitusú Valéry Giscard d’Estaing, volt francia köztársasági elnök, konventelnök vezetésének köszönhetően a konvent mintegy másfél év alatt befejezte a 2002 februárjában megkezdett munkáját.

2003. július 18-án Rómában Giscard d’Estaing átnyújtotta az Európai Alkotmányos Szerződéstervezetet az uniós soros, olasz elnökségének.

A konvent által benyújtott alkotmányos szerződés tervezete a preambulumon túl négy egyenlő súlyú részre van osztva. A sok vitát generáló preambulum, habár jogi erővel nem bír,³ mégis nagy port kavart a konventtagok és a szélesebb közvélemény körében. A vita központjában az a kérdés állt, hogy bekeverüljön-e a preambulumba a kereszténység, mint Európa egyik fundamentális értéke, illetve Istenre hivatkozzon-e a szöveg. A kérdés nem meglepő módon élesen megosztotta a döntéshozókat, a kontinens egyre növekvő számú – első

generációval betelepült, vagy már itt született – mohamedán vallású lakossága, valamint a csatlakozási tárgyalásait töretlenül folytató Törökország és a tagjelölt nyugat-balkáni muzulmán országok csatlakozási folyamatának előkészítése okán. Gianfranco Fini olasz miniszterelnök-helyettes a soros elnökség oldaláról úgy fogalmazott október 4-én, a kormányközi konferencia megnyitásán, hogy *„Európa identitását a preambulum fejté ki... közös kulturális, emberi és vallási örökségünkből ered, és ezért az olasz kormány hisz abban, hogy ezt ki is kell fejtenünk, amikor a zsidó-keresztény hagyomány értékeiről szólnunk. Amellett, hogy teljes mértékben biztosítjuk a politikai intézmények szekularizációját, és abszolúte tiszteletben tartjuk az összes többi vallást, bízunk a konvent képességeiben, hogy azok az emberek, akik feladatuk kapták a vén kontinens új szabályainak megalkotását, meg fognak emlékezni kétezer év történelmi valóságáról.”* Az olasz elnökség nem Isten említése, hanem a kereszténységre való utalás mellett kardoskodott. Lengyelország szintén a kereszténységért folytatott kampány élvonalában van, a lengyel és a litván elnök kijelentette, hogy *„támogatják II. János Pál pápát abban a törekvésében, hogy a keresztény értékeket említsék meg a jövőendő alkotmányban”,* és ezzel csatlakoztak Hollandia, Írország, Magyarország, Málta, Spanyolország, Portugália és Szlovákia vezetőihez. Cyril Svoboda, Csehország külügyminisztere óvatosabb megfogalmazást várt: *„Országunk támogatja, hogy megemlítsük azokat az értékeket, amelyek a sajátos európai kultúrát megteremtették – a görög filozófia, a keresztény és a zsidó vallás, valamint a felvilágosodás hagyományait.”*

Több politikus arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem lenne szerencsés, ha ez a kérdés akasztaná meg az alkotmányozás folyamatát. *„Nem vagyok ellene, hogy a preambulum szövegét gazdagítsa a kereszténység megemlézése, de nem szeretném, ha Európa nem lenne képes a megértésre a vallási tolerancia kérdésében”* – jelentette ki Jean-Claude Juncker, luxemburgi miniszterelnök, s csatlakozott hozzá Ausztria és Németország is. Franciaország, mint az állam és egyház elválasztásához történelmileg is erősen ragaszkodó állam Jacques Chirac szavaiival: *„Az európai civilizáció keresztény eredete letagadhatatlan. Hazám azonban szekuláris állam, így nincs hozzászokva, hogy egy alkotmányos szövegben egy vallási természetű kijelentést találjon.”* Mindazonáltal Franciaország Finnországgal, Görögországgal, Nagy-Britanniával és Szlovéniával együtt kivárási stratégiát választott az olasz elnökség végleges álláspontjától függően. A kereszténység bármiféle megemlézése elleni legerősebb ellenkezés Belgium kormányától származott, amely (a belga kormány – LÁ) *„úgy értékeli, hogy egy ilyen hivatkozás nem való alkotmányos szövegbe, és hangsúlyozza, hogy a jövőendő alkotmány, az Alapvető Jogok Chartájának beemelésével, már biztosítja a gondolkodás, meggyőződés és vallás szabadságát”*. Ezt az álláspontot támogatta Ciprus, Dánia és Észtország is.⁴ Az alábbi táblázat a kormányközi konferencia kezdetekor kirajzolódó egyes tagállami álláspontokat jelöli, a kereszténység alkotmányban való megemlézése kérdésében. (Forrás: Coughlan).

1. táblázat. A kereszténység megjelenítése körüli pozíciók (2002)

Mellette		↔		Ellene
Írország	Ausztria	Finnország	Dánia	Belgium
Lengyelország	Csehország	Görögország	Franciaország	Ciprus
Litvánia	Hollandia	Nagy-Britannia		Észtország
Magyarország	Lettország	Svédország		
Málta	Luxemburg	Szlovénia		
Olaszország	Németország			
Portugália				
Spanyolország				
Szlovákia				

További megosztó kérdés volt a kisebbségek védelmének megjelenése a preambulumban. A szerződés tervezetében nem jelent meg az unió alapvető jogai között a kisebbségi jogok védelme, amely az ezt sérelmezők szerint éles ellentétben áll így a jelölt országok csatlakozását lehetővé tevő koppenhágai kritériumokkal is, amely a felvétel egyik feltételeként megköveteli a kisebbségek jogainak védelmét. A kormányközi konferencián kibontakozó viták során felmerült az is, hogy az alkotmányos szerződés megismételné az Amszterdami Szerződés hibáját, amely szintén nem rendelkezik a kisebbségi jogokról. Előtérbe került továbbá, hogy a keleti bővítés során csatlakozó tíz új tagállam közül Lettország nem ratifikálta még az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményét mint garanciális nemzetközi szerződést.⁵ A kormányközi konferencia során a kisebbségi jogok terén érintett Magyarország javaslatot nyújtott be, hogy az alkotmányos szerződés alapvető rendelkezései közé vegye fel a kisebbségi jogok védelmét, amelyet szorgalmazott Chirac francia elnök és Simitis görög miniszterelnök is: a közös törekvés végül eredménnyel járt.

Az alkotmányos szerződés első része kilenc címet tartalmaz, ezzel az unió alapelveit, célkitűzéseit, a megújult unió alkotmányos szabályozását részletezi. Így definiálja magát az uniót – az eddigi szerződések közül elsőként –, meghatározza létrehozásának és működésének célját. Rendelkezik az uniós állampolgárságról és alapvető jogokról, felsorolja az unió hatásköreit, intézményeit, hatásköre gyakorlásának határait és módját, az unió demokratikus elveit, pénzügyeit, az unió és a szomszédos államok viszonyát, valamint az uniós tagság feltételeit.

A második rész a teljes egészében beemelt Alapvető Jogok Chartája, amely így a szerződés részeként immár a tagállamokra kötelező erővel bíró jogi instrumentum volna. Az egyezmény hét fő címet tartalmaz: méltóság, szabadságok, egyenlőség, szolidaritás, állampolgári jogok, igazságosság, általános rendelkezések.

A harmadik rész az unió működéséről és kormányzásáról, politikáiról tartalmaz részletes rendelkezéseket.

A negyedik részben található a zárórendelkezések, ideértve a szerződés módosításáról és felülvizsgálatáról szóló rendelkezések is.

Az „olasz meló” – Berlusconi elnöksége

A kormányközi konferenciát hivatalosan az Európai Tanács 2003. október 4-én tartott csúcstalálkozóján nyitották meg, amelynek a mandátumát az előzetes megállapodások szerint kizárólag azokra az alapkérdésekre korlátozták, amelyek révén elkerülhető a konventben már megvitatott, „lezárt” kérdések újratárgyalása. A konferencia a konvent munkájának előzetes „szűrő szerepe” ellenére nem éppen zökkenőmentes tárgyalásoknak nézett elébe, hiszen az intézményi és a döntéshozatali kérdések érzékeny területeket érintettek, amelyekkel a konvent sem birkózott meg: a kis államok féltették saját önálló helyüket (biztosukat) az Európai Bizottságban, és az elnökségi rotáció megváltozása kapcsán is. Míg a „nagy” Lengyelország és Spanyolország deklarálta, hogy a nekik – egyébként aránytalanul – kedvezőbb nizzai szavazási rend mellett tartanak ki, addig az Egyesült Királyság a minősített többség számára érzékenyebb területekre (mint például az adózás, illetve a külpolitika, bevándorlás, igazságügyi együttműködés) való kiterjesztése miatt aggódott és fejezte ki nemtetszését. (BEACH 2005: 189.).

A Maastrichti Szerződés 48. cikkelyének⁶ megfelelően az olasz elnökség javaslatot tett a kormányközi konferencia összehívására az Európai Tanács thesszaloni ülésén, azzal az előterjesztéssel, hogy a tárgyalásokat 2003 decemberéig le kell zárni annak érdekében, hogy az új szerződés életbe léphessen 2004. május elseje, azaz a tíz új tagállam csatlakozását követően, de még a júniusi európai parlamenti választások előtt.

A 2003/2004-es kormányközi konferencia a résztvevőit tekintve eltért a korábbiaktól, ami nagyrészt annak köszönhető, hogy a konventmódszer előzetes alkalmazása hosszú előkészítő szakaszt valósított meg, és egyfajta szűrőt épített be a tárgyalásokba, az addigiakhoz képest forradalmi módon, ezzel átalakítva a tényleges konferencián részt vevők szükséges körét és a tárgyalás módját. Így a konferencia a legmagasabb politikai szinten zajlott, tehát elsődlegesen az állam- és kormányfők tárgyaltak, a külügyminiszterei asszisztenciája mellett. A tárgyalás demokratikusságának megvalósítása érdekében a leginkább polgárok által legitimált Európai Parlamentnek valamennyi tárgyaláson teljes részvételi joga volt. Az állam- és kormányfők szintjén a bizottságot mindvégig a testület elnöke, Romano Prodi, az Európai Parlamentet pedig Pat Cox képviselte. A csatlakozó tíz ország is részt vett a tárgyalásokon, mivel a kormányközi konferencia összehívása előtt már aláírták a csatlakozási szerződésüket, s ezzel már mint „rendes” tagállamok, teljes joggal tárgyaltak. A je-

lölti státusban lévő Románia, Bulgária és Törökország mint megfigyelők vettek részt.

A munka megkönnyítése érdekében a tagállamok ún. kapcsolattartókat („focal points”), olyan magas rangú, nagy tekintélyű köztisztviselőket jelöltek ki, akik adminisztratív szerepet játszottak, elsősorban a tárgyalások előkészítése és zökkenőmentes lebonyolítása érdekében. A miniszteri szintű tárgyalások meggyorsítása és könnyítése érdekében, még a konferencia megkezdése előtt, az elnökség kérdőíveket küldött ki a tagállamoknak a konvent javaslatairól a tagállami álláspontok előzetes megismerése végett, a tagállamok válaszait pedig a konferencia honlapján tették közzé.⁷ Mindezek mellett az elnökség szoros, szinte folyamatos kapcsolatban volt a delegációkkal, és lényegében állandóan kétoldalú tárgyalásokat folytatott. Politikai szinten a tanács elnöki tisztét betöltő olasz miniszterelnök, Silvio Berlusconi és külügyminisztere, Franco Frattini „tour of capitals” elnevezésű körútjukon valamennyi uniós tárgyalópartnerükkel számos hivatalos találkozót bonyolítottak le. A jogi és nyelvi kérdések tisztázása végett az elnökség felállította a tanács jogi szolgálata igazgatójának vezetésével a Jogi Szakértők Munkacsoportját, akik újraolvasták a konvent jogi kommentárokkal és észrevételekkel ellátott teljes szerződéstervezetét.⁸ Majd november végén átadták az elnökségnek a „letisztázott” szerződéstervezetet, 2004 során pedig a csatlakozási szerződés módosításait a hozzájuk csatolt nyilatkozatokkal – ismét a demokrácia és az átláthatóság követelményének eleget téve, valamennyi dokumentum felkerült a konferencia honlapjára.

2003. szeptember 17-én a bizottság hivatalosan is közreadta véleményét a kormányközi konferencia összehívásának szükségességéről, üdvözölve a konvent munkájának eredményét, és az általuk kidolgozott szerződéstervezetet „jó alapnak minősítette a kormányközi konferencia munkájához”, amelynek „feladata az alkotmánytervezet fejlesztése, további tisztázása, és véglegesítése”. A bizottság néhány pontban összefoglalta azokat a kérdéseket, amelyek további tisztázást igényelnek. Ilyenek voltak a bizottság összetételét és méretét érintő javaslatok, a minősített többséget igénylő kérdések kiterjesztése, a jövőbeni alkotmány módosításának egyszerűsítése, különös tekintettel a szakpolitikákra, a gazdaságpolitikák koordinációjára – ez esetben kiemelten az eurózóna országaira.

Az Európai Központi Bank és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleményének, valamint az Európai Parlament állásfoglalásának összegzését követően a legfontosabb tanácsi formációként működő Általános Ügyek és Külkapcsolatok Tanácsa (továbbiakban: ÁKÜT) 2003. szeptember 29-i ülésén hivatalosan is zöld utat adott a konferencia összehívására. Az első találkozót 2003. október 4-re, Rómába hívták össze, s az ülésen arról is döntöttek, hogy az Európai Parlamentet aktívan bevonják a tárgyalásokba.

Az alapító atyák nyomában az állam- és kormányfők a konferencia ünnepeles megnyitóján az általános politikai tárgyaláson túl az eljárási részletekben is megállapodtak. A konferencia megkezdésének apropóján kihirdetett *Római Nyilatkozatban*⁹ a részt vevő tagállamok, a csatlakozó és a tagjelölt országok állam- és kormányfői, az Európai Parlament és a Bizottság elnöke megerősítették, hogy az európai integráció a kontinens alapvető eszköze a hatékony nemzetközi szerepvállalásban, amely a békét, a demokráciát, a prosperitást és a szolidaritást erősíti valamennyi tagállamban. Kiemelték, hogy a soron következő bővítés olyan történelmi pillanat, amely gazdagítja az unió identitását és kultúráját, tovább erősíti a közösen vallott értékek kiterjesztését és növeli Európa súlyát és autoritását a világban. Megerősítették a tagállamok, a népek és az állampolgárok egyenlőségén alapuló alkotmányos szerződés fontosságát, amely megfelelő alap a kormányközi konferenciához. Kifejezték reményüket, hogy megegyezésre jutnak az alkotmányos szerződést illetően még a 2004 júniusában esedékes európai parlamenti választások előtt, annak érdekében, hogy azon az állampolgárok az unió jövőbeli felépítéséről teljes tudásuk birtokában tudjanak döntést hozni. Továbbá megemlékeztek azokról, akik alapvetően és jelentős mértékben tettek az európai integráció fejlesztéséért, a második világháborút követően napjainkig: a kezdeti közösségek alapító atyáitól az általuk elkezdett munkát folytató jelenlegi politikai vezetőkig. Kiemelték az állampolgárok szerepét és mindenekelőtt Európa fiataljainak fontosságát, akik a holnap Európájának arcukat és identitását határozzák meg.

A kormányközi konferencia első miniszteri (külügyminiszteri) szintű találkozóját 2004. október 4-én tartották, közvetlenül az állam- és kormányfők megnyitóját követően. Az elnökség a kompromisszum érdekében a találkozóra elkészítette az általuk előzetesen kiküldött – egy törvényhozó tanács felállítására, a tanácsra és elnökségére vonatkozó – kérdőívekre adott tagállami válaszok összefoglalóját. A tárgyalás után az elnökség összeállította a konferencia idő- és menetrendjét, és közzétette kérését, hogy a tagállamok október 20-ig nyújtsák be az általuk tárgyalásra javasolt, úgynevezett nem intézményi kérdéseket azzal a külön megjegyzéssel, hogy e tekintetben csak a legszükségesebbekre szorítkozzanak.

A második, 2003. október 14-én tartott miniszteri találkozót megelőzően az elnökség újabb kérdőívet küldött ki a delegációknak, amely a bizottságra és az uniós külügyminiszteri poszt létrehozására vonatkozott, abban bízva, hogy ezzel a kérdőíves módszerrel már előzetesen kompromisszum érhető el. A tárgyalásokon tisztázást igényelt a tervezett uniós külügyminiszter státusa (a bizottságnak és a tanácsnak is felelős „double-hat” – kétirányú felelőssége), és ennek a bizottság működését alapvetően meghatározó kollegialitásvlával való harmóniája. Napirendre került a tagállamok tanácsi elnöklésének rotációja is. A soron következő európai tanácsi ülés előkészítésére való tekintettel a mi-

niszterek foglalkoztak olyan intézményi kérdésekkel is, mint az Európai Parlament összetétele, az Európai Tanács és elnökének intézménye, és „örökzöld” kérdésként a minősített többség elvének meghatározása.

A brüsszeli Európai Tanács-ülésem, 2003. október 16-17-én folytatták az imént felvázolt intézményi kérdéseket. A tárgyalás célja kifejezetten nemcsak a megoldások keresése volt a meghatározott, vitásnak tűnő kérdésekben, hanem a konferencia miniszteri szintű tárgyalásai folytatására való „útmutatásnak” a meghatározása. Az elnökség eközben határozott a kétoldalú, nem nyilvános konzultációk folytatásáról is.

2003. október 27-én tartották a harmadik miniszteri tárgyalást, amelyre az elnökség három dokumentumot készített elő. Kettő ezek közül nem intézményi kérdésekkel foglalkozott, ideértve a gazdasági-pénzügyi kérdéseket¹⁰ és a minősített többség megoldhatatlannak látszó problémáját is. Ez tartalmazta a megoldásra váró vitás kérdések mellett például a szerződések módosíthatóságára, a preambulum megfogalmazására, az unió értékeinek és céljának meghatározására, az Alapvető Jogok Chartája státusára, a pénzügyi és költségvetési eljárásokra, a gazdasági és pénzügypolitikára, a bel- és igazságügyre, a külkapcsolatokra és más szakpolitikákra vonatkozó kérdéseket és javaslatokat. Ezek a dokumentumok tartalmazták a tagállamok által tárgyalni kívánt kérdéseket (az elnökség számítása szerint 91 kérdés) is. A harmadik dokumentum a tanács elnökségére és különböző formációira tett új javaslatokat tartalmazta.

A negyedik miniszteri konferencián, 2003. november 18-án az elnökség két dokumentumot készített elő a tárgyaláshoz, részben a tagállamok érzékelhető aggodalmait figyelembe véve: az uniós külügyminiszter intézményéről, illetve az alkotmányos szerződés jövőbeni – elsődlegesen az átvezető klauzulák kidolgozása révén könnyített – módosításáról. Az elnökség nagyobb szerepet javasolt az átvezető klauzulák elfogadásánál a nemzeti parlamenteknek. A tárgyalás eredményesnek volt mondható abból a szempontból, hogy a delegációk álláspontjai közeledni látszottak a külügyminiszteri posztot illetően, és a küldöttek többsége támogatta az elnökség javaslatát.

Az ötödik, „Nápolyi Konklávé”-nak is elnevezett miniszteri tárgyaláson¹¹, 2003. november 28-29-én az elnökség kiadta a tárgyalás alatt lévő kérdéseket összegző dokumentumot. Ebben ismételtlen rögzítették, hogy a thesszalóniki európai tanácsi csúcstalálkozón elhatározottaknak megfelelően a kormányközi konferencia politikai szinten zajlik. Azonban kiemelt szerepük van a köztes kétoldalú tárgyalásoknak is, amelyek során az elnökség a tagállami álláspontok világos megismerésére és az ennek alapján való, ám az eredeti szöveghez képest lényegi változtatások nélküli kompromisszumkeresésre vállalkozott. A nápolyi tárgyalások során a minősített többség kérdése és a védelmi politika kiemelt téma maradt. Németország, Franciaország és az Egyesült Királyság külön háromoldalú megbeszélést folytatott a konklávé első napján, amelynek eredményeképpen egy új, közös javaslatot nyújtottak be a strukturált együtt-

működés módját illetően. Megegyezés született a strukturált együttműködés és a kölcsönös védelmi klauzula elveiben. A tárgyalások a továbbiakban az intézményi kérdések körül folytak. Éles vita bontakozott ki a tagállamok között az előzetes eltérő álláspontoknak megfelelően a konvent által javasolt „kettős többség”-ről és a nizzai szerződésben bevezetésre került szavazási elvről. Az elnökség ebben a kérdésben nem nyújtott be önálló javaslatot, és a preambulum politikai érzékenységet kiváltó kérdésében is csupán a beérkező ötletek és javaslatok begyűjtésére vállalkozott, ráhagyva a döntést az Európai Tanácsra.

Jól jelzi az elszántságot, ugyanakkor a tárgyalások nehézségeit is Valery Giscard d'Estaing korábbi konventelnök kijelentése. A konvent nemzeti és európai parlamenti képviselőinek egy brüsszeli fórumán, 2003. december 5-én úgy fogalmazott: *„inkább alkotmány nélkül, semmint egy rossz alkotmánnyal”* kell működni tovább, amelyet az olasz elnökség képviselőjében felszólaló Frattini külügyminiszter is alátámasztott azzal, hogy azt mondta: *„az elnökség rossz kompromisszumot nem fogad el”*. Az Európai Parlament szintén kifejezte támogatását az alkotmányos szerződés tervezetét illetően, és közleményében felhívta az állam- és kormányfőket, hogy tegyenek meg mindent véleménykülönbségeik leküzdésére, hogy a december 13-ára tervezett tanácsülés pozitív eredménnyel zárhassa le a konferenciát.

2003. december 9-én, a hatodik miniszteri tárgyaláson csupán két témát tűztek napirendre: a védelmi politika és a költségvetés kérdéseit. A nápolyi konklávé eléri elvi megegyezés alapján az elnökség új javaslatot terjesztett elő a védelmi politika kérdésében, amelyről végül is nem sikerült megegyezni a külügyminisztereknek. Költségvetési kérdésben az elnökség nem is készített elő új javaslatot, hanem a konvent által kidolgozott elképzelés, az Európai Parlamentnek adott nagyobb jogosultság elfogadásában bízott. Mind a védelmi politika (elsősorban a kölcsönös védelem szakaszának szövegezése, valamint a semleges államok ódzkodása az automatikus válaszlépéstől), mind a költségvetési kérdések ügyében a kikristályosodott különbségek nem engedtek kompromisszumot.

Problémásnak bizonyult a tárgyalási témák ismételtetésén kívül az is, hogy míg az olasz külügyminisztérium az elnökség első pár hónapjában hatékonyan és rendszeresen együtt dolgozott a tanács főtáitkárságával, az elnökség végére Berlusconi – sok későbbi kritikára okot adóan – a titkárság munkáját (kapcsolatait, információit és segítségét) megkerülve, kvázi „kézi vezérléssel”, római hivatalokra támaszkodva vezette a tárgyalásokat. Tehát az olasz elnökség végén, 2003. december 12–13-án tartott brüsszeli Európai Tanács-ülés számos megoldatlan problémával küzdött, amelyet Berlusconi miniszterelnök, a tanács soros elnöke nem kis meglepetést kiváltva azzal a megjegyzésével „koronázott meg”, hogy *„beszéljünk inkább a fociról vagy a nőkről!”*¹² A kormányközi konferencia tárgyalásain tehát nem sikerült megegyezésre jutni számos kardinális

kérdésben, így: a szerződés preambulumban, a bizottság összetételében, a minősített többségi szavazásban, az Európai Parlament minimális létszámában. Az épp december 13-án, pénteken tartott ülés beváltotta a babonát: világgossá vált, hogy elhalványodott az esély a kompromisszum elérésére, az elnökség képtelen volt egy konszenzust élvező javaslat kidolgozására. Ezért a tanács az elnökségi következtetésekben¹³ közölte, hogy mivel a kormányközi konferenciának nem sikerült megegyezést elérnie az alkotmányos szerződés tervezetéről, ezért a munka folytatása a soron következő ír elnökségre vár, amelynek a következő év márciusára jelentés kell tennie az elért eredményekről.

Informális útkeresés – ír elnökség

Az olasz elnökséget lezáró brüsszeli csúcsot követően az ír elnökség a legnagyobb diszkréció mellett igyekezett tárgyalni valamennyi féllel, és megkeresni a tetszhalott tárgyalások lehetséges kitörési pontjait. Alapvető célként fogalmazták meg, hogy rögzítik a kormányközi konferencia „acquis”-ját, azaz azokat a kérdéseket, amelyekben az olasz elnökség alatt többé-kevésbé sikerült megegyezésre jutni. Az ír és az olasz elnökség számos egyeztetésen vett részt a mandátum átvételének megkönnyítése érdekében, s ezt követően az új elnökség közölte, hogy a tárgyalások alapja a konvent által kidolgozott alkotmányos szerződés tervezete, illetve a Nápolyi Konklávé dokumentuma. Új munkamódszert vezettek be, amelynek alapján megsokszorozták a kétoldalú tárgyalások számát a delegációk magas rangú köztisztviselői szintjén, valamint megkezdődtek az ír félre később leginkább jellemzővé váló informális egyeztetések is. Politikai szinten az ír miniszterelnök, Bertie Ahern január és február folyamán tárgyalt kollégáival, mialatt külügyminisztere, Brian Cowen számos miniszteri tárgyalást bonyolított le. Az ír elnökség a tagállamok álláspontjainak megismerését és számbavételét tartotta legfontosabbnak a konszenzus hiánya miatt, ezért nem nyilvános, informális egyeztetésekre hívta a tagállamok delegációit, amellyel a taktikai manőverezésnek igyekezett elejét venni.

2004 januárjában az Európai Parlament megismételte korábbi felhívását¹⁴ abból a célból, hogy a tagállamok állam- és kormányfői tegyenek meg minden erőfeszítést álláspontjaik egyeztetésére.

Az elnökség és a delegációk számos találkozási pontját követően az ír miniszterelnök március 22-én jelentést küldött kollégáinak az informális tárgyalások addigi fejleményeiről és a legérzékenyebb témákról, konkrét javaslatok nélkül. Világgossá vált, hogy a soron következő Európai Tanács-ülésen a politikai elkötelezettség deklarálására volt elsősorban szükség. Az elnökség felmérte, hogy addigra valamennyi delegációnak egyértelmű érdeke és szándéka volt a tárgyalások mielőbbi lezárása. Ezt segítette elő az is, hogy az olasz elnökség „aktív” dokumentálásának köszönhetően tulajdonképpen a javaslatokat már össze is gyűjtötték, és ezeket a decemberi tanácsülésen nyilvánosságra is hozták.

A legproblémásabb kérdések továbbra is a bizottság mérete és összetétele, a minősített többség kiterjesztése és az Európai Parlament minimális helyei voltak, s az ezekben való megegyezéshez kellő politikai akarat és megfelelő rugalmasság kellett. A kompromisszumkeresés nyílt és kifejezett szándékká vált, amelyet befolyásolt az azokban a napokban zajlott madridi terrortámadás és az új spanyol miniszterelnök, José Luis Rodriguez Zapatero színre lépése. A sajnálatos, nagy áldozatokkal járó terrorcselekmény ösztönözte az addigi vitákat megoldás nélkül, újból és újból lefolytató állam- és kormányfőket, hogy valódi és mielőbbi megegyezésre jussanak annak érdekében, hogy az Európai Unió aktív és fajsúlyos nemzetközi szereplővé válhasson, amely azonnal és egységet felmutatva tud reagálni egy ilyen kül- és biztonságpolitikai támadásra. Ennek nyomán az Európai Tanács elkötelezte magát arra, hogy legkésőbb a következő, június 17-18-án tartandó tanácsülésig lezárják az alkotmányozási folyamatot.

Az egységes politikai szándék megszületése után az elnökség folytatta a kétoldalú tárgyalásokat. A formális tárgyalások megkezdése előtt az elnökség a tárgyalások előkészítésében oroszlánrész vállaló kapcsolattartók számára, május 4-én, Dublinban is találkozót rendezett. Az elnökség tisztázni szeretne volna nyelvi és technikai szempontból a szöveget, annak reményében, hogy annak tárgyalási dokumentum formájába öntésével nagyobb eséllyel érhető el a megegyezés, akár már az első hivatalos tárgyaláson is. Az ír miniszterelnök eközben folytatta, elsődlegesen az intézményi kérdések tárgyában még meglévő ellentétek csökkentésére összpontosító, „tour of capitals” körútját, amelyet június elejéig le is szándékozott zárni.

A hetedik miniszteri tárgyaláson, 2004. május 17-én és 18-án az Általános Ügyek és Külcapcsolatok Tanácsa ült össze, amelyen az elnökség által legújabbban benyújtott szövegtervezetet tárgyalták meg. E dokumentum első része tartalmazta a kinevezett kapcsolattartók által már megvizsgált kérdéseket, amelyek közül néhányat miniszteriális szinten újra kellett tárgyalni (ilyenek voltak az Európai Tanács és az elnökség összetétele, a többéves pénzügyi keret, a költségvetési eljárás, és az Alapvető Jogok Chartája). A dokumentum második része tartalmazta az olasz elnökség javaslatait a minősített többséget illetően, amelyben az ír elnökség nem tett más javaslatot. A harmadik részben az elnökség számos technikai felvetést tett a bizottságot érintő megoldás érdekében, amellet, hogy nem állt szándékában szövegszerű javaslatot tenni a bizottság összetételéről. A külügyminiszterek a kétnapos tárgyalás alatt a költségvetési eljárásról, a minősített többségről és a bizottság összetételéről tárgyaltak, amelynek során néhány delegáció kifogásolta az elnökség javaslatát és újat kért. Mivel nem volt maradéktalanul eredményes ez a miniszteri forduló sem, újabb tárgyalást tűztek ki egy héttel későbbre.

Így a nyolcadik miniszteri tárgyaláson, 2004. május 24-én, az elnökség úgy látta, eljött az idő az addig nem alkalmazott általános tárgyalásra, de ezúttal

arra kérte a minisztereket, hogy a számukra érzékeny kérdésekről alkotott álláspontjukat és a számukra kívánatos megoldást osszák meg a többiekkel, és közösen próbáljanak megegyezést találni. Ebben a munkában az elnökség úgy nyújtott segédkezet, hogy körbeküldte az általa folytatott kétoldalu tárgyalások eredményeinek összefoglalását, amely a tanácsi szavazási módot és a parlamenti helyek számát érintő válaszokat tartalmazta, valamint a költségvetési eljárásról szóló tárgyalások összefoglalását; ez utóbbi támogatást is nyert a miniszterek között.

A kilencedik miniszteri tárgyaláson, 2004. június 14-én a döntéshozó Európai Tanács-ülés előtti tárgyaláson az elnökség két anyagot készített. Az első a kapcsolattartók által kidolgozott szövegtervezetet érintő fenntartásokat tartalmazta és azt a közel 40 kérdést, amelyben sikerült megegyezésre jutni, a második dokumentum a még nyitott – elsősorban nem intézményi – kérdéseket tartalmazta. Ennek eredményeképpen, például a minősített többség kérdésében az elnökség javaslatát egyre több delegáció találta elfogadhatónak.

A végső mérföldkőnek kikiáltott júniusi Európai Tanács-ülésre az elnökség átadta a véleménye szerint konszenzust elért kérdéseket tartalmazó dokumentumot¹⁵ és a nyitott kérdéseket tartalmazó második anyagot. A tanács ülése június 17-én délután kezdődött, amelyet megszakítottak a bizottság újonnan megválasztott elnöke, José Manuel Barroso tiszteletére rendezett vacsora miatt. A tanács ülésére az elnökség, akkor először, átadott egy szövegjavaslatot a tanácsbeli szavazási rendszerről, és tovább folytatta kétoldalu egyeztetéseit, amelynek eredményeit hivatalos javaslatában közölte az este folyamán az állam- és kormányfőkkel. A tárgyalások éjjel 10 órára értek véget, amelyek eredményét évek óta annyira várták: megszületett a végső konszenzus az európai alkotmányos szerződésről¹⁶.

A 2003/2004-es kormányközi konferencia tehát lezárult, ennek során számos dokumentumot fogadtak el az európai állam- és kormányfők: a konvent által kidolgozott szerződéstervezet jogi szakértők által felülvizsgált változatát (Doc. IGC 50/03), az elnökség hivatalos javaslatát az Európai Tanács számára (Doc. IGC 81/04) és a végső konszenzussal megszületett szerződéstervezetet (Doc. IGC 85/04), amelyeket a tanács főtitkársága az átláthatóság érdekében nyilvánosságra is hozott.

2004 nyara során nyelvi és jogtechnikai finomításokat végeztek a szakértők a szerződés végső változatán, annak elkerülésére, hogy kétértelmű vagy elentmondásos fordítások szülessenek, amikor az unió valamennyi hivatalos nyelvén megjelenik az alkotmányos szerződés.

Az európai alkotmányos szerződést a közösségeket alapító római szerződések szülőhelyén, a római Capitoliumon írták alá ünnepélyesen az Európai Unió tagállamainak és a három jelölt ország (Bulgária, Románia, Törökország) állam- és kormányfői 2004. október 29-én. Ezt követően indulhatott el a huszonöt tagállamban a ratifikáció folyamata az országok saját nemzeti szabá-

lyozása alatt, amelynek teljesítését az európai állam- és kormányfők 2006 októberéig tervezték el. Akkor rögzítették azt is, hogy amennyiben 2006. november elsejéig a tagállamok csupán négyötöde (legalább 20 állam) ratifikálja a szerződést, és a többiek esetében akadályok gördülnek az elfogadás elé, az Európai Tanács elé kell visszautalni a kérdést.¹⁷ Az inkább formálisnak tekinthető kitétel ellenére nem várt fordulatot hozott a páneurópai alkotmányozó konvent elnökének országa. 2005. május 25-én Franciaországban magas részvétel mellett (69,34%) tartott népszavazáson az állampolgárok 54,87 százaléka nemet mondott az alkotmányra, amelyet néhány nappal később Hollandia követett hasonlóan magas részvétel melletti (61,8%) hasonló eredménnyel (61,6 százalék elutasította az alkotmányt), 2005. június elsején. Annak ellenére, hogy számos országban parlamenti jóváhagyást (Ausztria, Belgium, Bulgária, Ciprus, Észtország, Finnország, Görögország, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Németország, Magyarország, Málta, Olaszország, Románia, Szlovákia, Szlovénia), illetve népszavazáson támogatást nyert (például Spanyolország)¹⁸ az alkotmányos szerződés, a két alapító állam elutasítása szimbolikus jelentésén és jelentőségén kívül valóban belesodorta az uniót egyfajta ratifikációs és azon túlmutató válságba, mivel a döntéshozók nem dolgoztak ki egy erre az eshetőségre megoldást jelentő „B tervet”.

2005. június közepén az Európai Tanács részéről, Jean-Claude Juncker, az elnökséget viselő Luxemburg kormányfője úgy nyilatkozott, hogy mivel nincs esély a további ratifikációk elérésére, meg kell kezdeni az „átgondolás, tisztázás és a diszkusszió időszakát” (period of reflection, clarification and discussion)¹⁹.

GONDOLKODÁSI IDŐT EURÓPÁNAK!

A gondolkodási idő alapötlete és meghirdetésének szándéka az volt, hogy a tagállamok újra tudják gondolni az alkotmányos szerződés elfogadtatását. Eredetileg egy évet szántak erre a feladatra, hiszen a tagállamok több mint fele sikeresen teljesítette júniusig a ratifikációt. Az Európai Tanács 2006. június 15-16-i ülésén úgy határozott, hogy az alkotmányos válságot meg kell oldani legkésőbb 2008-ig, a soros francia elnökség végéig. A ratifikációs nehézségek ekkor ismét összekapcsolódtak az ezredforduló óta kulcsproblémaként megjelenő nehézséggel, amely szerint az emberek „túl messze” vannak Európától. Ennek leküzdésére a párbeszédet középpontba helyező kommunikációs akcióterv is született a bizottság részéről 2006 júliusára, amelyet D tervnek (Plan-D for dialogue, debate, democracy) neveztek, illetve megszületett a bizottság kommunikációs politikáról szóló fehér könyve.²⁰ A kommunikációs kampány szándéka az volt, hogy az állampolgárok elmondhassák a véleményüket, a bizottság pedig hatékonyabban el tudja juttatni az üzeneteit a (a „go local” jelszava alatt) a nemzeti és helyi szinten felmerülő problémákhoz alakítva. Barroso bi-

zottsági elnök és kommunikációért felelős alelnöke, Margot Wallström bemutatta a bizottság új „állampolgári napirendjét”, amely a D terv és a nemzeti párbeszéd és viták eredményeire épült. Fő célként azt tűzték ki, hogy a bizottsági kampány részeként kidolgozott „Eredmények Európája” találkozzon az emberek elvárásaival.

Az alkotmányos szerződés kapcsán több forgatókönyv született. Az egyik opció szerint a szerződést meg kell tartani, és tovább kell folytatni a ratifikációt. Az akkori felmérések szerint elfogadásának esélyei jónak tűntek Finnországban, Svédországban és Portugáliában, míg problémásnak tűnt Nagy-Britanniában, Dániában, Írországban, Lengyelországban, Csehországban és érthető módon Franciaországban és Hollandiában. A szerződés elfogadtatására a keményebb diónak látszó államok számára megjelentek azok a lehetőségek, hogy kaphatnak dedikált vétót (opt-out) bizonyos kérdéseket tekintve, mint azt kapta Dánia is, miután a Maastrichti Szerződésre először nemmel szavazott. Illetve lehetséges külön jegyzőkönyv, nyilatkozat hozzátétel is a szerződéshez, amely például az unió szociális természetére utal. De felmerültek olyan vélemények is, amelyek szerint az alkotmány/alkotmányos szót kell kivenni a szerződésből. Egy másik opció szerint a szerződés kétharmada megtertartható (intézményi rendelkezések és az Alapvető Jogok Chartája), a többi részéről pedig egy új konvent vagy kormányközi konferencia határozzon. A harmadik modellben a szerződésnek csak bizonyos elemeit kellene kiemelni („cherry picking”), és áttenni egy új szerződésbe vagy a 2003 óta hatályos nizai szerződés módosított változatába.

Európa állam- és kormányfői elszántnak mutatkoztak – a diplomácia szintjén legalábbis – a helyzet megoldására. Angela Merkel német kancellár ígéretet tett, hogy a 2007-ben kezdődő német elnökség alatt az alkotmányozási folyamatnak új lendületet, Európának pedig egy új szerződést fog adni. Az akkor még csak ambiciózus francia elnökjelölt Nicolas Sarkozy nem kis mértékben használta aktív Európa-politikáját a belpolitikai választási küzdelemben erősségként, ő egy „miniszerződésről” beszélt, amely az alkotmányos szerződés vívmányainak kétharmadát megtartja, de az érzékeny pontokat – például a szuperállamra utaló uniós szimbólumokat (közös himnusz, zászló, jelszó) – nélkülöznél. Sarkozy reménye szerint az új szerződést a német elnökség alatt fogják elfogadni és a 2008-as francia elnökség alatt ratifikálni is sikerül majd. Az alkotmányos szerződést végül is az Európai Tanács asztalára letevő Bertie Ahern ír miniszterelnök meglehetősen pesszimistán közölte, hogy a nagy nehézségek árán elfogadott szerződés egyensúlyát lehetetlen lesz ismét megtalálni²¹.

2006 második felében Finnország viselte az elnökség hivatalát, és megkezdte az előkészületeket az alkotmányos szerződés felülvizsgálatára. A finn elnökség a fókuszot inkább a küszöbönálló bővítésekre, a költségvetés kérdésére és a szakpolitikák (különösen: energiapolitika és versenyképesség) folyamat-

ban lévő, aktuális problémáira, az EU–orosz viszonyra és a közel-keleti konfliktusra helyezte. Azonban minthogy elnökségeken átívelő kiemelt téma az alkotmányos szerződés, Vanhanen miniszterelnök és külügyminisztere bizalmas, kétoldalú egyeztetéseket folytatott valamennyi tagállammal, és a 2007. január elsején csatlakozó Románia és Bulgária képviselőivel is a szerződésről.

2007 januárjában az elnökséget az alkotmányos szerződés irányába elkötelezett Németország vette át. Merkel német kancellár elszántnak tűnt az új szerződés tető alá hozásában, s közölte, hogy a gondolkodási idő véget ért: cselekedni kell! A német elnökség napirendjén az unió működőképességének javítása érdekében szükséges intézkedések szerepeltek: Európa gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi modelljének javítása, a bel- és igazságügy területének erősítése, s tulajdonképpen mindezek zálogának tartja az alkotmányos szerződés elfogadását. Berlin pompás rendezvényt szervezett 2007. március 25-én a Római Szerződés aláírásának 50. évfordulójának tiszteletére, amelynek keretében kiadták a *Berlini Nyilatkozatot*²². Ebben az állam- és kormányfők konkrétan nem mondták ki ugyan – óvatosságukat talán a alkotmányos szerződés kudarcának tapasztalatára alapozták –, hogy új szerződés fog születni, azonban azt igen, hogy a következő, 2009 júniusában tartandó európai parlamenti választások előtt az intézményi reformot végre fogják hajtani – amibe kimondatlanul is beleértendő az ahhoz szükséges átalakított kereteket rendező új szerződés is.

2007. június 21-22-én tartott Európai Tanács-ülésein az európai állam- és kormányfők eldöntötték, hogy összehívják egy új kormányközi konferenciát, amely az alkotmányos szerződés revízióját, az új, alapvetően Sarkozy elnök miniszterelnök-elnökségével megegyező ún. reformszerződést tárgyalja. A konferencia összehívását támogatta Hans-Gert Pötering, az Európai Parlament elnöke is közleményében: *„Mi, a parlamentben teljes mértékben támogatjuk a portugál elnökséget abbéli fontos feladatában, hogy átültesse a reformszerződés végső formájába a júniusi csúcstalálkozón elért megegyezést... nem lehet több újratárgyalás vagy a tárgyalási mandátum újrainyitása.”*²³

A REFORMSZERZŐDÉS KORMÁNYKÖZI KONFERENCIÁJA

Az európai integráció történetében kilencedik kormányközi konferenciát 2007. július 23-án nyitották meg, s azzal a céllal hívták életre, hogy dolgozzon ki egy szerződést (ún. reformszerződést), amely módosítja (ellentétben az alkotmányos szerződéssel, amely egyedüli dokumentumként a hatályos szerződések helyébe lépett volna) a hatályos szerződéseket, hogy erősítse a kibővült unió hatékonyságát és demokratikus legitimitását, valamint külső cselekvőképességét és annak koherenciáját. Az új szerződést a 2007 második felében működő portugál elnökség alatt el kell fogadni, hogy az unió a 2009-

ben esedékes európai parlamenti választásokat megújult szerkezetben bonyolíthassa le.

A reformszerződés két részből fog állni: a jelenlegi *Az Európai Uniót létrehozó Szerződésből* (EUSZ), és az *Európai Közösségeket létrehozó Szerződésből* (EKSZ), amely *Az Unió működéséről szóló Szerződés*²⁴ nevet fogja viselni²⁵. A kormányközi konferencia mandátumáról szóló pontos és részletes tanácsi dokumentumban²⁶ is rögzítésre került, hogy a reformszerződés intézményi vonatkozásban megőrzi a 2004-es eredményeket, azonban a tervezetthez képesti két év gondolkodási idő tapasztalatait szintetizálva többek között mellőzni fogja az alkotmányos jelleget. A terminológia ennek fényében fog módosulni, így kikerült az alkotmány szó és alkotmányos jelző, a „külügyek uniós minisztere” az „unió külügyi és biztonságpolitikai főképviselőjévé” változik, és az európai „törvény” és „kerettörvény” helyett is a korábban hatályos „rendelet”, „irányelv”, „döntés” maradnak használatosak. Az új szerződés azonban megtartja az alkotmányos szerződés következő vívmányait:

- a hármas pillérszerkezet megszüntetése;
- az unió jogi személyiségének deklarálása;
- az unió demokratikus alapjainak meghatározása: demokratikus egyenlőség, képviseleti demokrácia, résztvevői demokrácia, állampolgári kezdeményezés;
- az állampolgári jogok felsorolása az Alapvető Jogok Chartájának rendelkezéseit fogják tükrözni, amely habár nem lesz a szerződés inkorporált része, jogilag kötni fogja valamennyi tagállamot (az Egyesült Királyság kivételével);
- az unióból való kilépés szabályozása;
- a szubszidiaritás elvének megerősítése, különös tekintettel a nemzeti parlamentek szerepének megerősítésére;
- az Európai Unió és a tagállamok hatáskörének világos elkülönítése.

Az intézményi változások tekintetében a reformszerződés megtartja az alkotmányos szerződésben rögzítetteket, így:

- az Európai Parlament helyeinek számát 750-ben maximálták;
- az Európai Bizottság kollégiumának létszámát illetően 2014. október 31-ig megtartja az „egy tagállam, egy biztos” elvét, 2014. november 1-től a biztosok létszáma a tagállamok számának kétharmadában lesz rögzítve (EUSZ, 17. cikk);
- az Európai Tanácsnak lesz egy két és fél évre (egyszer megújítható mandátummal) választott állandó elnöke, amelynek következtében a tanácsi elnökség jelenlegi rotációs rendszere is változni fog;
- az EU közös kül- és biztonságpolitikájának főképviselője egyfelől a tanács képviselője, másfelől a bizottság egyik alelnöke lesz: felelőssége és elszámoltathatósága ennek megfelelően kettős.

A kormányközi konferencia tárgyalásai során megőrzi az együtt döntési eljárás általánosítását a rendes döntéshozatali eljárás során. Az együtt döntési eljárást továbbá számos területre ki is terjesztik, mint például a büntetőügyekben és a legális bevándorlás kapcsán az igazságügyi együttműködés során. A minősített többségi döntést kiterjesztették több mint 40 területre (az Egyesült Királyság a rendőrségi és az igazságügyi együttműködést érintő kérdésekben ez alól mentesül). A kettős többségi rendszer újból jelentős nézetkülönbségeket generált a tagállamok között, végül abban a kompromisszumban állapodtak meg, hogy 2014. november elsejétől a kettős többség elve lesz a minősített többség elve is, addig azonban továbbra is a nizzai szerződés szabályai érvényesülnek. A ioanninai kompromisszumhoz²⁷ hasonlóan az új szerződés is lehetővé fogja tenni a tagállamoknak, hogy „blokkoló kisebbséget” alakítsanak el-lenvéleményük megjelenítésére.

Az európai állam- és kormányfők végül 2007. december 13-án írták alá az előzetes várakozásoknak megfelelően a reformszerződést a portugál elnökség alatt, Lisszabonban (innen az elnevezés: lisszaboni szerződés). 2008. február 20-án az Európai Parlament is jóváhagyta 525:115 arányban a szerződést, és megkezdődhetett az új ratifikációs folyamat, amelynek eredményeképpen a szerződésnek hatályba kell lépnie 2009. január 1-jén, az európai parlamenti választások előtt.

Az alábbi táblázat a huszonegy tagállam ratifikációjának időpontját és módját, valamint annak eredményét tartalmazza:

2. táblázat. A lisszaboni szerződés ratifikációs eljárása (EU-27)

Tagállam	A ratifikációs eljárás módja	A ratifikáció időpontja	Eredménye
<i>Ausztria</i>	Parlamenti jóváhagyás (kétharmados többség mindkét kamarában)	2008. április 24.	Sikeres
<i>Belgium</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség a 7 regionális és szövetségi kamarában)	2008. július 10.	Sikeres
<i>Bulgária</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség)	2008. március 21.	Sikeres
<i>Ciprus</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség + elnöki vétó lehetősége)	2008. július 3.	Sikeres
<i>Csehország</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség/parlament és a szenátus 3/5-e)	Alsóház: 2009. február. 18. Szenátus: 2009. májusáig dönt	Sikeres –
<i>Dánia</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség, a képviselők 50%-ának jelenlétével)	2008. április 24.	Sikeres

AZ EURÓPAI UNIÓ „ALKOTMÁNYOZÓ” KORMÁNYKÖZI KONFERENCIÁI

<i>Egyesült Királyság</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség mindkét kamarában)	2008. március 11. és június 19.	Sikeres
<i>Észtország</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség)	2008. június 11.	Sikeres
<i>Finnország</i>	Parlamenti jóváhagyás (kétharmados többség)	2008. június 11.	Sikeres
<i>Franciaország</i>	Parlamenti jóváhagyás (alkotmánymódosítás, egyszerű többség mindkét kamarában, és 3/5 a szenátusban)	2008. február 6-7.	Sikeres
<i>Görögország</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség)	2008. június 11.	Sikeres
<i>Hollandia</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség mindkét kamarában)	2008. július 8.	Sikeres
<i>Írország</i>	Népszavazás (50% fölötti támogatás) + egyszerű parlamenti többség	2008. június 12.	Sikertelen
<i>Lettország</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség két olvasatban)	2008. május 8.	Sikeres
<i>Lengyelország</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség/kétharmad mindkét kamarában)	2008. április 10. + Elnöki vétó?	Sikeres
<i>Litvánia</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség)	2008. május 8.	Sikeres
<i>Luxemburg</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség)	2008. május 20.	Sikeres
<i>Magyarország</i>	Parlamenti jóváhagyás (kétharmados többség)	2007. december 17.	Sikeres
<i>Málta</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség)	2008. január 28.	Sikeres
<i>Olaszország</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség mindkét kamarában)	2008. július 23.	Sikeres
<i>Portugália</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség)	2008. április 23.	Sikeres
<i>Románia</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség)	2008. február 4.	Sikeres
<i>Spanyolország</i>	Parlamenti jóváhagyás (abszolút többség a kongresszusban és egyszerű többség a szenátusban)	2008. június 26. és július 15.	Sikeres
<i>Svédország</i>	Parlamenti jóváhagyás (egyszerű többség)	2008. november 20.	Sikeres
<i>Szlovákia</i>	Parlamenti jóváhagyás (3/5 többség)	2008. április 10.	Sikeres
<i>Szlovénia</i>	Parlamenti jóváhagyás (kétharmados többség)	2008. január 29.	Sikeres

Forrás: saját szerkesztés; European Policy Centre.

Mivel a tagállamok saját döntésük alapján, belső alkotmányos szabályozásuknak megfelelően erősítik meg az uniós szerződéseket a hatálybalépéshez, a tagállamok többsége a lisszaboni szerződés esetében – kiindulva az alkotmányos szerződés népszavazási kudarcaiból – a parlamentekre bízta a döntést, nagyobb eséllyel kecsegtetve a támogatást illetően, azonban Írország alkotmánya kötelezővé teszi a népszavazást a nemzetközi szerződések esetén. Nem kis meglepetésre²⁸ az ír állampolgárok – az erőteljes „nem-kampány” okán is – a június 12-én tartott népszavazáson magas részvétel mellett a lisszaboni szerződést 53:47% arányban utasították el, ezzel ismételten megkérdőjelezve a 2009-ig kitűzött intézményi és döntéshozatali reformok véghezvitelét.

Írországban a baloldali pártok, a Zöld Párt, a Sinn Féin és a Béke és Semlegesség Szövetsége kampányolt a szerződés elutasítása mellett. Kampányukban erőteljesen jelen volt az antimilitáris hang és a bevándorlótól való félelem.

2008 júniusában a népszavazást követően készített Eurobarometer nevű felmérésben²⁹ az ír megkérdezettek szerint a távolmaradásuk legfőbb oka az volt, hogy nem értették miről szavaznak, ez az ismeret- és információhiány a nemmel szavazók körében is dominánsan megjelent. A nem melletti kampány sokkal meggyőzőbb volt a megkérdezettek szerint (még az igennel szavazók szerint is), s az elutasításban szerepet játszott az Írország katonai semlegességének elvesztésétől, és az adórendszer megváltozásától való félelem is.

Az ír elutasítást követően az európai állam- és kormányfők megegyeztek a helyzet elemzése mellett a ratifikáció folytatásában, amelynek a hiányzó parlamenti jóváhagyásokon túl még a cseh alkotmánybíróság döntését – amelynek során azt vizsgálták, a lisszaboni szerződés összefér-e a cseh alkotmánnyal – is ki kellett állnia.

Nicola Sarkozy, a soros elnökséget átvevő francia elnök úgy fogalmazott, hogy a további bővítéseket is megakadályozhatja a szerződés hiánya: „*Nincs Lisszabon, nincs bővítés*”. A francia elnökség programját a korábbi szlovén és a következő cseh és svéd elnökséggel közösen dolgozta ki. Elsődleges prioritásként az energiaügyeket és a klímaváltozást, a migrációt, a mezőgazdaságot, a védelmi és biztonságpolitika kérdéseit jelölték meg³⁰, azonban Sarkozy elnök elkötelezett a lisszaboni szerződés elfogadtatása mellett, ezért ez volt az egyik leglátványosabb eleme működésének. 2008. július 10-én, az Európai Parlamentben tartott beszédében megerősítette, hogy nem lehetséges bővítés a lisszaboni szerződés elfogadása nélkül, valamint felszólította a hagyományosan euroskeptikus lengyel és cseh államfőt, hogy támogassák a szerződést, hiszen ez „*nemcsak politikai, hanem morális kérdés*”.³¹ Továbbá tárgyalásokat folytatott Brian Cowen ír miniszterelnökkel 2008. július 11-én a lehetséges megoldásról. Az ír népszavazás eredményének tükrében felmerült annak gondolata is, hogy felül kell vizsgálni az elnökség stratégiáját, hiszen az abban megjelölt célok nem lesznek végrehajthatók az intézményi reformok megva-

lósítása nélkül. Sarkozy 2008. augusztus 31-én, a Le Figaro című napilapban megjelent írásában kifejtette, hogy a lisszaboni szerződés intézményi változásai – főként az Európai Tanács állandó elnökének posztja, az Európai Diplomáciai Szolgálat, valamint kül- és biztonságpolitikai főképviselőjének megválasztása – hatékonyabbá tennék a szervezet fellépését a különféle nemzetközi konfliktusokban. Írországnak 2008 októberéig kellett letennie az elnökség asztalára a ratifikációs válság kapcsán kidolgozott helyzetértékelését és lehetséges megoldásjavaslatát, amelyet 2008. október 15-16-án Európai Tanács ülésén vitattak meg. Mivel október elejére a pénzügyi válság átírta a döntési prioritásokat közösségi szinten is, az ír miniszterelnök, Brian Cowen beszámolóját követően a tanács döntőrészt pénzügyi-gazdasági, valamint energia- és klímakérdésekkel foglalkozott, a lisszaboni szerződést pedig újból a decemberi ülésén vette napirendre, addig pedig az ír kormány folytatja a szerződésről szóló nemzeti konzultációt.

ÖSSZEGZÉS

A poszt-nizzai folyamat és az ezredfordulót követő kormányközi konferenciák választ próbáltak találni a huszonzét tagállamúvá váló unió hatékony működését lehetővé tevő, ugyanakkor a demokrácia alapvetéseit és mechanizmusait megtartó, sőt megerősítő intézményi reformok kidolgozása és végrehajtása érdekében. Az integráció történetében a szerződések módosítása során újszerű, demokratikus konventet követően az alkotmányozó kormányközi konferencia tárgyalási módszerét tekintve igyekezett meghaladni az addig bevett, elsősorban a hagyományos nemzetközi tárgyalásokra jellemző, informális és/vagy nem nyilvános kompromisszumkeresésre támaszkodó egyeztetési metódusokat. Tették ezt egyrészt a soros olasz elnökség „tour of capitals” sorozatával, valamint a polgárok által közvetlenül legitimált Európai Parlament aktívabb bevonásával és a tárgyalási dokumentumok internetes hozzáféréseivel, másrészt az előzetes kérdőíves felmérésekkel igyekezett tulajdonképpen nyilvánosság előtt a tagállami álláspontok kölcsönös megismerésére és összehangolására. A nagyrotörő és újító olasz fél év mégsem járt sikerrel, az alkotmányos szerződés elfogadásának célja nem valósult meg. A stafétát átvevő ír elnökség visszatért a hagyományos módszerekhez, igaz, jóval egyszerűbb mandátummal, mivel már csak az igazán problémás kérdések kapcsán kellett közös nevezőre juttatni a tagállamokat. Az alkotmányos szerződést végül, négy év előkészítés után elfogadták a tagállamok állam- és kormányfői, azonban a francia és holland állampolgárok megálljt parancsoltak a népszavazásaikon való elutasítással. Így a gondolkodási periódust követően minimalista mandátummal, szinte a „túlélésre” játszva megkezdődött a jóval szerényebb, ám a szubsztantív intézményi és döntéshozatali reformokat tartalmazó lisszaboni szerződést előkészítő kormányközi konferencia, amelynek a tanács szintjein rendkívül ered-

ményes tárgyalásait, és ezt követően a tagállamok jóváhagyását megszerző szerződést végül is ezúttal Írország állampolgárai kényszerítették megtorpanásra.

Tehát valóban nemcsak egy jól sikerült *bon mot* az a címke, mely szerint az EU az igenek demokráciája? S a különböző tárgyalási metódusokat és eltérő tartalmú mandátumot felvonultató, hol páneurópai konventmódszerrel megszűrt, hol hagyományosan működő kormányközi konferenciák ténylegesen végül is elitprojektként, az emberektől távol működnek, a közvetlen participációt (és egyben a döntésekben és az európai belpolitika egészében érdekeltébbé tételt) megvalósító referendumokat és nyílt vitákat elnyomva? Ezen kérdések körbejárásához igyekezett e tanulmány hozzájárulni az alkotmányozó kormányközi konferenciák bemutatásával.

JEGYZETEK

- ¹ Nizzai szerződés. 23. melléklet. Nyilatkozat az unió jövőjéről. Forrás: www.europa.eu/eur-lex/en/treaties/dat/C_2001080EN.007001.html (a szerző fordítása.) (2008. augusztus 8.)
- ² European Governance a White Paper. Brussels 25.7.2001. COM(2001) 428 Final.
- ³ A preambulum általános jogi értelmezés szerint valamely szerződés bevezető része, vagy nyitó mondatai, amely kifejezi a jogalkotó szándékát – ezért is szokás ekképpen jogforrásként hivatkozni rá –, amellyel a szerződést létrehozta, valamint annak célkitűzéseit, értékeit és alapelveit.
- ⁴ Az idézetek forrása COUGHLAN, John (COMECE): Kereszténység az Alkotmányban című cikke. www.ocipe.hu (2008. augusztus 12.)
- ⁵ A Kisebbségi Jogok Nemzetközi Csoportja 2003 során figyelmeztetett arra is, hogy a „régii tagállamok”, mint Hollandia, Luxemburg, Belgium, Franciaország és Görögország sem ratifikálták a keretegyezményt.
- ⁶ A Maastrichti Szerződés 48. cikke alapján bármelyik tagállam vagy az Európai Bizottság javaslatot nyújthat be a tanácsnak, az alapszerződések módosítása érdekében egy kormányközi konferencia összehívására. A 48. cikk pontosan szabályozza a javaslat benyújtását követő eljárást is, azaz az Európai Parlamenttel, a bizottsággal és amennyiben az érintett téma alapján szükséges, az Európai Központi Bankkal való szükséges egyeztetést, amelyet követően kerülhet sor hivatalosan a kormányközi konferencia összehívására.
- ⁷ Lásd: Document CIG 2/03: The Union Minister for Foreign Affairs: main points. Document CIG 9/03: Questionnaire on the legislative function, the formations of the Council and the Presidency of the Council of Ministers. Forrás: www.europa.eu/scadplus/cig2004/negotiations1_en.htm (2008. augusztus 12.)
- ⁸ Lásd: Document CIG 4/03: Editorial and legal comments on the draft Treaty establishing a Constitution for Europe (basic document). Forrás: www.europa.eu/scadplus/cig2004/negotiations1_en.htm (2008. augusztus 12.)
- ⁹ Document CIG 3/03 „Declaration of Rome” by the Heads of State and Government, the President

- of the European Parliament and the President of the Commission at the opening of the IGC. Forrás: www.europa.eu/scadplus/cig2004/negotiations1_en.htm (2008. augusztus 12.)
- ¹⁰ A pénzügyi kérdések jelentős számára való tekintettel az ECOFIN informális Stresában tartott ülésen napirendre vette a konvent javaslatait.
- ¹¹ Document CIG 52/03: Naples Ministerial Conclave: Presidency Proposal. Forrás: www.europa.eu/scadplus/cig2004/negotiations1_en.htm (2008. augusztus 15.)
- ¹² The Economist, 20 December 2003. p 71.
- ¹³ POLGEN 2 Brussels, 5 February 2004. Presidency conclusions. Brussels European Council 12-13 December 2003. (2008. augusztus 2.)
- ¹⁴ Document IGC 64/04: European Parliament Resolution on the progress report on the Intergovernmental Conference. Forrás: www.europa.eu/scadplus/cig2004/negotiations2_en.htm [2008. augusztus 16.]
- ¹⁵ Document IGC 81/04: Meeting of Heads of State or Government: texts on which a consensus is likely to be reached. Forrás: www.europa.eu/scadplus/cig2004/negotiations2_en.htm (2008. augusztus 16.)
- ¹⁶ Document IGC 85/04: Meeting of Heads of State or Government: final agreement. Forrás: www.europa.eu/scadplus/cig2004/negotiations2_en.htm (2008. augusztus 16.)
- ¹⁷ 2005 brit és luxemburgi elnöksége napirenden tartotta („keep in track”) az alkotmányos szerződés elfogadtatásának kérdését, egyéb, konkrét rendelkezést nem tartalmaz e tekintetben közös programtervük. www.eu2005.gov.uk (2008. augusztus 20.)
- ¹⁸ Továbbiak az Universidad de Zaragoza honlapján olvashatók a ratifikációkról. www.unizar.es (2008. augusztus 20.)
- ¹⁹ Forrás: www.euractiv.com/en/future-eu/constitutional-treaty-reflection-period-archive (2008. augusztus 20.)
- ²⁰ White Paper on a European Communication policy. Brussels 1.2.2006. COM(2006)35 final.
- ²¹ A nyilatkozatok forrása: www.euractiv.com/en/future-eu/constitutional-treaty-reflection-period-archive (2008. július 3.)
- ²² Lásd: Berlini Nyilatkozat – http://www.eu2007.de/de/News/download_docs/Maerz/0324-RAA/Hungarian.pdf (2008. július 3.)
- ²³ MEP’s: IGC must make EU able to act. (Press Release) 23 July 2007. www.euractiv.com
- ²⁴ Az Európai Unióról szóló szerződés így a következő részekre tagolódik: Preambulum. I. cím Közös rendelkezések. II. cím A demokratikus elvekre vonatkozó rendelkezések. III. cím Az intézményekre vonatkozó rendelkezések. IV. cím A megerősített együttműködésre vonatkozó rendelkezések V. cím Az unió külső tevékenységére vonatkozó általános rendelkezések és a közös kül- és biztonságpolitikára vonatkozó különös rendelkezések VI. cím Zárórendelkezések.
- Az unió működéséről szóló szerződés pedig az alábbi részekre tagolódik: Preambulum. I. rész Alapelvek. II. rész Az unió hatásköreinek típusai és területei. III. rész Általánosan alkalmazandó rendelkezések IV. rész A megkülönböztetés tilalma és az uniós polgárság. V. rész Az unió belső politikái és tevékenysége. VI. rész A tengerentúli országok és területek... VII. rész Az unió külső tevékenysége. VIII. rész Intézményi és pénzügyi rendelkezések IX. Általános és zárórendelkezések.
- ²⁵ A közösségek szó a szerződések teljes szövegében unióra változik.

- ²⁶ 11218/07 POLGEN 74.
- ²⁷ A minősített többségi szavazás tiszta érvényesülését akadályozza az ún. ioanninai kompromisszum is, amelyet a britek nyomására vezettek be az 1995-ös északi bővüléskor, amelynek lényege, hogy egy döntés akkori elutasításához szükséges 26 szavazat helyett már 23-25 közötti szavazattal is el lehet érni a blokkoló kisebbséget. Így egy javaslat minősített többséggel való elfogadásához 65 szavazat kell, holott előtte csak 62 kellett. A kompromisszummal a szupranacionalizmustól hagyományosan tartó britek célja az volt, hogy az új tagállamok felvételét követően se kelljen a korábnál több tagállamot koalícióra hozni a döntések megakadályozásához. In: Official Journal, C105/1, 13 April 1994)
- ²⁸ 2001 júniusában éppen az írek utasították el – a keleti bővítést így némiképp hátráltató következménnyel – a nizzai szerződést. Az addigi ír választástörténet legalacsonyabb részvétele (32,9%) mellett zajló népszavazáson a választópolgárok 46%-a szavazott igennel, míg 54%-a nemmel.
- ²⁹ A teljes felmérést lásd: Eurobarometer Post Referendum Survey on Ireland, 13-15 June, 2008. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_245_full_en.pdf (2008. augusztus 25.)
- ³⁰ A francia elnökség programja megtalálható saját honlapján: http://www.ue2008.fr/PFUE/lang/en/accueil/presidence_du_conseil/presidence_francaise (2008. augusztus 25.)
- ³¹ Továbbiakat lásd az Európai Parlament honlapján: http://www.europarl.europa.eu/news/expert/infopress_page/008-33857-189-07-28-901-20080709IPR33856-07-07-2008-2008-true/default_hu.htm (2008. augusztus 25.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Beach, Derek (2005): *The dynamics of european integration*. Palgrave Macmillan.
- Coughlan, John (2008): *Kereszténység az Alkotmányban*. www.ocipe.hu
- Dobson, Lynn-Follesdal, Andreas (2004): *Political theory and the European Constitution*. Routledge/ECPR Studies in European Political Science.
- Hagemann, Sarah: *Lisbon Treaty: Democracy vs efficiency?* 21 June 2008. www.vox.eu
- Hirlemann, Dominik: *Irish vote, Europe's future: Four options after the 'no'*. 18 June 2008. www.euractiv.com
- Jachtenfuchs, Markus (1997): *Democracy and Governance in the European Union*. European Integration online papers. Vol 1.Nr.002. www.eiop.or.at/eiop/texte/1997-002a.htm
- Lord, Christopher (2003): *Legitimacy, democracy and the EU: when abstract questions become practical policy problems*. Policy paper 03/00. University of Leeds.
- Norman, Peter (2005) *The Accidental Constitution: The Making of Europe's Constitutional Treaty*, 2nd edn (Brussels: EuroComment).
- The Economist (2003): *Who killed the Constitution?* Vol. 369, issue 8355, 20 December 2003. pp 71–73.
- The Economist (2008): *Just bury it*. Vol. 387, issue 8585, 21 June 2008. p15.
- The Economist(2008): *Ireland's voters speak*. Vol. 387, issue 8585, 21 June 2008. p41.
- Financial Times (2008): *Ireland's bold blow for democracy*. 16 June 2008. www.ft.com
- Financial Times (2008): *Czech refusal on treaty hits unity hopes*. 20 June 2008. www.ft.com
- Declaration on the future of the Union.

Declaration of Rome. CIG 3/03. Brussels, 6 October 2003.

European Council (2000b): *Presidency conclusion: Nice European Council Meeting 7, 8 and 9 December 2000*. SN 400/1/00, 8 December 2000.

European Council (2001): *Presidency conclusions: European Council Meeting in Laeken. 14 and 15 December 2001*. SN 300/1/01 Rev 1, Brussels, 14 December 2001.

European Council (2002): *Brussels European Council, 24 and 25 October 2002: Presidency conclusions*. Brussels, 26 November 2002, 14702/02.

European Council (2003): *Thessaloniki European Council: Presidency Conclusions*. Brussels, 1 October, 2003. 11683/03 POLGEN 55.

European Council (2007): *Brussels European Council: Presidency Conclusions*. Brussels, 20 July, 2007. 1177/1/07 REV 1.

IGC 2003 – Naples Ministerial Conclave: *Presidency proposal*. CIG 52/03. Brussels, 25 November 2003. PRESID 10.

IGC 2007 Mandate. 11218/07. Brussels, 26 June 2007. POLGEN 74.

White Paper on a European Communication policy. Brussels 1.2.2006. COM (2006)35 final.

White Paper on a European Governance. Brussels 25.7.2001, COM(2001) 428 final.